

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN
G.J. van Middelkoop

281

Doorleefd
gereformeerd

MEDITATIEF
C.J. Harryvan
Hodgkin

287

ACHTERGRONDEN
L. Wierenga/G. Kwakkel
'De' tekst in 'de'
theologie

288

Antwoord aan
dr. Wierenga

KUNST
J.M. de Jong
De martelaren van
Gorcum in beeld

295

en verder...

Lied
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / G.J. van Middelkoop

DOORLEEFD GEREFORMEERD

*W o r d e n kerken langzamerhand evangelischer?
Is het gereformeerde leven bezig van kleur te ver-
schieten?*

*We hielden ons in de vorige nummers van **De Refor-
matie** bezig met deze intrigerende vragen, die wer-
den opgeworpen op een congres dat gewijd was
aan de **evangelikaalslag van het gereformeerde
leven**,*

*Na een weergave van waf op dit congres aan de
orde kwam gingen we de laatste keer in op de vra-
gen die niet alleen voor 'bevindelijk-gereformeer-
den' maar ook voor ons van grote betekenis zijn, Is
evangelicalisering te zien als **tijdverschijnsel**? Zeker,
maar niet alleen. Het evangelische geloven bleek
ook veel overeenkomsten te hebben met de **doper-
se geestesstroming** uit de tijd van de Reformatie. En
dat perspectief betekent nogal wat, wanneer wij
zoeken naar een antwoord op de vragen: kunnen
reformatorischen en evangelischen elkaar door kruis-
bestuiving verder brengen en zou zo misschien een
nieuwe reformatie mogelijk zijn? En wat voor gerefor-
meerde spiritualiteit hebben we vandaag nodig?
Daarover vandaag in een laatste artikel.*

Bruggen bouwen?

Kunnen gereformeerden en evangelischen niet **over** en weer veel van elkaar leren? De evangelische spreker Van der Laan vindt van **wel**. Zijn reformatische broeders **moeten alsjeblieft niet evangelisch worden, maar hun gereformeerde gedachten inbrengen bij de evangelischen**. Ze moeten **wel wat** aanpassen doorvoeren: naast & **Woordcultuur** ook de beeldcultuur, naast de letter ook de **Geest**, naast de belijdenis ook de **ervaring** van mensen, naast de Tien Geboden ook de Bergrede. Hij vindt, dat het niet **een kwestie is van kiezen maar van delen**. De bestaande spanningsvelden moeten overbrugd worden. Kunnen **we** het niet eens worden op formuleringen die het goede van

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. OE BRUIJNE, DRS. G. GLINNINK,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Bulten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten
f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 149,00 per jaar (Europa zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonnement
vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij
de Stichting Bralectah.

Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

weerskanten insluiten?

Overigens kijkt Van der Laan nog wel breder. **Hij** denkt dat een nieuwe spiritualiteit nodig is, waarin niet alleen de gereformeerde vroomheid en de piëteit van de evangelicalen aanwezig zijn, maar waarin ook de mystiek van de Rooms-Katholieke en Oosters Orthodoxe Kerken en de **geesteskracht** van de charismatische beweging hun rol spelen. **Dat** wordt pas **echt een oecumene van hoofd en hart**.

De kloof dempen?

Het pleidooi van Van der Laan spreekt s t aan. Zou hier een mogelijkheid liggen om elkaar te vinden? Een **nieuw** begin te maken, wat veel zou kunnen **betekenen** voor onze tijd?

Probleem is echter, dat we tegen nogal wat vragen oplopen, als wij het evangelische geloven eens beter bekijken. **Vragen waarvan** je je niet zo makkelijk kunt **afmaken** – 'Niet zo moeilijk doen' lijkt me geen optie. **Van** verschillende **kant** werd er op **gewezen**, dat er diepgaande verschillen liggen **tussen** de **dopese/evangelicale** benadering en de gereformeerde visie. Die verschillen raken & basis van ons **geloven**. **Schriftbenadering** tegenover **Schriftbenadering**, zei Ouweneel. Een heel andere kijk op wat **Reformatie** moest **zijn**, zeiden Zwingli en Van 't Spijker.

Als je dit serieus neemt, wordt je geloof in een overbrugging van de kloof weer minder.

Niet kiezen, maar delen, zei Van der Laan. Dat kan makkelijk overgaan in geven en nemen. We nemen van weerskanten wat van elkaar over. We leveren **ook** over en weer wat in. **Dan** rijzen twee vragen: laten elementen uit verschillende bron zich werkelijk met elkaar **verzoenen**? **En**: vind je dat je je geloofsopvattingen wel wat kunt **uitdunnen**? Je belijdenis kunt terugbrengen, reduceren tot bepaalde kernpunten die je **onopgeefbaar** acht en waarvan je vindt, dat **elke**

christen die **moet** aanvaarden – terwijl **daarnaast** andere elementen voor jou persoonlijk **nog wel betekenis** hebben, maar waaraan anderen zich nog niet hoeven te **binden**? Als de verschillen in **geloofsopvattingen** zo groot zijn, dat een **overbrugging** van de kloof daartussen niet **goed** mogelijk is, kun je ook kiezen voor de benadering van deze **reductie** van de verschillende belijdenissen. **Daarmee** werk je aan het **dempen van** de kloven.

Voor deze **benadering** pleitte het blad Koers op 28 november. **Maar** dan vroeger zullen we in de **kerk** rekening moeten houden met accentverschillen in de **geloofsbeleving**. Dat **vraagt** om een toenemende verdraagzaamheid, die echter ook weer niet **grenzenloos** mag **zijn**. Voor de kerk van de 21e eeuw **betekent** dat wellicht, dat **we** af moeten van de verbijzonderde waarheden waarmee **we ons** als **geloofsgemeenschappen** van elkaar onderscheiden. Zulks impliceert een terugkeer **naar de kernwaarden van de Schrift**. Als we die **weg** inslaan, **kan** dat de eenheid in verscheidenheid onder christenen bevorderen.'

Groepsbelijdenissen?

Koers lijkt daarmee op één lijn te **zitten** met dr. Alistair E. McGrath. In zijn inleiding in de christelijke theologie schrijft deze evangelische Anglikaan, dat er verschil is tussen de drie oude belijdenissen – de **Apostolische Geloofsbelijdenis** en die van Nicea en Athanasius – en de latere. De eerste drie zijn oecumenische credo's, die de hoofdpunten bevatten van het christelijk geloof dat alle christenen gemeen hebben. Zij behoren toe aan de hele christelijke kerk; **wat** daarin wordt beleden is **niets** meer en niets minder dan een **uiteenzetting** van de geloofspunten **die elke** christen **moet** kunnen aanvaardenen waaraan **hij** zich moet **binden**. De latere belijdenissen zijn confessies van een bepaalde groep christenen, Lu-

thersen of Gereformeerden, door McGrath 'denominaties' genoemd. Zij bevatten geloofspunten en accenten die specifiek zijn voor die 'denominatie'. Confessies omschrijven het geloof van een bepaalde 'denominatie'; credo's overstijgen de grenzen van de denominaties.

Volgens deze manier van redeneren moeten we de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels zien als belijdenissen van een groep, die niet iedere christen hoeft te aanvaarden en waaraan niet iedere christen zich inhoudelijk hoeft te binden.

Geen leer, maar werkelijkheid!

Tussen de verschillende geloofsopvattingen gapen kloven. Je kunt ze proberen te overbruggen met nieuwe formuleringen. Je kunt de kloven ook dempen door de verschillen te reduceren. Of door het hele verschijnsel belijdenis niet belangrijk te vinden.

Die kant gaat dr. W.J. Ouwenel uit in zijn bijdrage op het EO-congres over *De Boodschap en de kloof*. Het is een onthullend verhaal, waarin Ouwenel zoveel afstand neemt van de gereformeerde en ook van de oecumenische belijdenissen, dat de kerk die hem voor ogen staat geen belijdende kerk meer mag heten.

In een lang ontwikkelingsproces zijn persoonlijk geloof en persoonlijke Godservaring voor hem veel méér, en onwrikbare dogma's en rationele theologische theorieën minder gaan betekenen. Hij voelt mee met de jongeren, die een heel andere geestelijke oriëntatie hebben dan de ouderen en de theologen. Een geestelijke oriëntatie waarin theologische denkbouwsels nauwelijks meer een rol spelen. Ze zijn daarin 'post-modern'. *Verwijst de orthodoxe leer eigenlijk wel naar een goddelijke werkelijkheid? Of dekt die haar juist toe en is de goddelijke werkelijkheid juist alleen*

voor de 'ervaring' toegankelijk? De postmoderne jongeren zijn minder geïnteresseerd in redelijke argumenten, rechtlijnig denken, theologische systemen en méér in het ontmoeten van het bovennatuurlijke. Ouwenel heeft liever een 'post-moderne' christen die in ieder geval aan God en zijn Woord blijft vasthouden, dan een christen die verstrikt blijft in onwrikbare theologisch-rationele en confessionalistische denkbouwwerken.

Hij constateert, dat 'de kinderen van Darby en Schilder, en soms zelfs die van Wisse en Kersten' tegenwoordig worden aangetroffen op het Flevo-festival en op de pinksterconferenties in Vierhouten/Walibi en dat ze het gewoonlijk daar goed naar hun zin hebben. In hun eigen geloofsgemeenschappen echter is de tegenwoordigheid van God niet concreet voelbaar.

Geen terugkeer naar de belijdenis!

Ouwenel ziet dan ook voor de 'moderne' (lees: 'ouderwetse') christen niet veel toekomst meer. 'Het strenge fundamentalisme, theologisme en confessionalisme, alsmede de verzuiling, hebben in belangrijke mate afgedaan en daar kan ik alleen maar blij om zijn.' Bijbelgetrouwe christenen moeten het vandaag niet verwachten van een doorbraak van de evangelische beweging, waar Ouwenel ook zo zijn bedenkingen bij heeft. Maar we moeten de oplossing óók niet zoeken in een of andere 'terugkeer tot de belijdenis'. Het gaat namelijk om persoonlijke bekering, overgave en toewijding. We moeten ons dan ook opnieuw bezinnen op het onderwijs in het geloof. De catechisatie moet vernieuwd worden. Predikanten moeten hun leerlingen méér bijbrengen dan de oude Heidelberg – hoeveel goeds daar ook van te zeggen valt. Het gaat erom de jongeren *schriftuurlijke* en *Geestvervulde* antwoorden te geven op hun *vragen van vandaag*.

Bij die vragen hoort ook, dat jonge-

ren steeds minder begrijpen waarom bijbelgetrouwe kerken en gemeenten elkaar niet – ook kerkelijk – weten te vinden. Ouwenel pleit voor een *herbezinning op de ware bijbelse oecumene*. Hij vindt het typisch 'modern' om de kerk te beoordelen naar zogenaamde 'objectieve' kenmerken als de rechte belijdenis, de zuiverheid van de prediking en van de bediening der sacramenten. *Het is typisch 'postmodern' om het kerk-zijn te beoordelen naar de verbondenheid in het 'subjectieve' geloof en de liefde tot Christus, tot God en zijn Woord*. Zo moet het, vindt Ouwenel.

Eenheid in geloof?

Wat moeten wij van al deze dingen zeggen?

Wat we nodig hebben, ook vandaag en morgen, is een levend geloof. En we zouden heel graag willen, dat door dit geloof ook allen verenigd werden die zich door de Bijbel aangesproken weten.

Zoeken wij de samenbinding in een gemeenschappelijk hartelijk aanvaarden van de leer van de Schrift die de kerk in haar belijdenissen heeft samengevat?

Of moeten we daaraan niet in de volle breedte vasthouden en ons beperken tot hoofdpunten – welke dat dan ook zijn?

Of moeten we liever het hele verschijnsel belijdenis als een stuk theologische theorie maar laten voor wat het is en de onderlinge verbondenheid niet zoeken in 'eenheid in de leer' maar in het verbonden-zijn in het subjectieve geloof en de liefde voor God?

Gereformeerde kerken zochten de eenheid altijd in de 'eenheid van het ware geloof' die tot uiting kwam in de gemeenschappelijke aanvaarding van de belijdenis van de kerk. Als we hieraan vasthouden, zullen we geen kerkelijke eenheid zien komen met christenen die zich niet voor geloof en leven aan deze belijdenis willen binden.

De vraag komt op ons af, of we willen blijven bij deze gereformeer-

de positiekeus. We leven in een tijd waarin velen volkomen vervreemden van God en zijn Woord. We ontmoeten andere christenen die beslist niet gereformeerd zijn en dat vaak ook niet zouden willen zijn, maar die oprecht geloven. Moeten zij eerst gereformeerd gaan denken voor we samen op weg kunnen? Of moeten wij met minder genoegen nemen en het gereformeerde als een historische specialiteit zien, een extra dat bovenop een algemeen geloven komt, maar waaraan niet ieder zich hoeft te binden? Dat heeft ook gevolgen voor de geloofsbeleving binnen Gereformeerde kerken: 'Ik ben niet zozeer gereformeerd, ik ben christen', zegt iemand dan. Fundamentele vragen dus, met verstrekkende gevolgen voor hoe wij ons gereformeerden en als kerken opstellen. Verstrekkend hoe dan ook, bij elk antwoord dat wij op deze vragen geven. Wat betekent gereformeerd-zijn? Waarom nog gereformeerd?

Waarom nog gereformeerd?

Waarom nog gereformeerd? was de titel van een boekje dat de Gereformeerde Bonder dr. C. Graafland in 1973 publiceerde. Zijn vraagstelling is nog even actueel als toen. Wat is de betekenis van het gereformeerd belijden voor deze tijd? Leven wij niet wat het gereformeerd-zijn betreft in de laatste dagen? Zelfs van een nabloei kan geen sprake zijn. Het lijkt soms een opgebrande kaars die langzaam maar zeker uitdooft. Sommigen zien in het nog-gereformeerd-zijn geen betekenis en dus ook geen toekomst. Zij laten het dan ook los als een zinkend schip. Anderen willen nog gereformeerd blijven in hun geloven en denken, maar zij worden van buiten en van binnen aangevochten door de gedachte, dat het toch feitelijk geen *zin* meer heeft. Graafland ziet ook mensen die het nog van het gereformeerd belijden verwachten en die in deze verwachting verdiepten versterkt willen worden. Hij schreef zijn boekje

voor al deze groepen (5-6).

Misschien, zegt hij, hoeven we nog niet te spreken van *het einde van het gereformeerde christendom*. Maar het is wel zo, dat de *werfkracht* steeds meer aan het tanen is. En dat het *levend karakter* van de gereformeerde religie steeds meer aan kracht gaat verliezen. Er is aan de ene kant veel *verstarring*. Aan de andere kant 'is er bij velen een *vervagingsproces* aan de gang, waarin het eigene van het gereformeerd belijden steeds *onduidelijker wordt en allerlei tekenen zich voordoen, die wijzen op een opgaan van het gereformeerd-zijn in het grote geheel van een algemeen, oecumenisch gezind christendom*.

Met name onder de laatsten zijn er, die zich afvragen, waarom zij eigenlijk nog langer gereformeerd zouden blijven. Is dat niet een overbodige luxe in een tijd, waarin wij als christenen elkaar zo hard nodig hebben? En afgezien daarvan, is het nog duidelijk te maken, waarin dat gereformeerde zich kenmerkt in onderscheid van andere stromingen binnen het christelijk geloof? Wat heeft gereformeerd-zijn te betekenen tegenover het rooms-Mohek-zijn of het luthers-zijn of methodist-zijn? Gaat het ons allen als christenen er niet om van Christus-te-zijn?' (10)

Wie za denkt, gaat het zoeken in een oecumenische kerk, waarin het eigen-gereformeerde in het algemeen-christelijke opgaat. En dat is in deze benadering niet erg, want het eigene van het gereformeerd-zijn is iets bijkomstigs geworden. Het raakt niet het *wézen* van de zaak.

Alle gereformeerden staan daarmee voor de vraag, of ons anders-zijn berust op *deugdelijke gronden, die werkelijk geloofsgronden zijn, of op menselijke eigenzinnigheid en beperktheid*. En anderzijds voor de vraag, of wie tot het nieuwe oecumenische inzicht gekomen is, daartoe kwam omdat hij ten diepste het *wézen van het gereformeerd belijden niet verstaat, misschien wel in-*

tellectueel, maar niet existentieel. Gaat het bij gereformeerd-zijn om bijkomstige zaken of raakt het de fundamente van ons geloof, omdat het de fundamente van het heil raakt? (11)

Klassiek gereformeerd - ook vandaag

Graafland is van oordeel, dat het klassieke gereformeerde belijden van zo centrale inhoud is, dat dit juist niet afhankelijk is van een bepaald denkklimaat van een bepaalde tijd, maar dat het door alle tijden heen en in alle tijden zijn kracht en geldigheid bewijst (19).

Wie voorstander is van het klassiek-gereformeerde belijden loopt daarom niet achter de dingen aan, en nestelt zich niet in een verouderde gestalte van het christelijk geloof, die door een verdere ontwikkeling is achterhaald. Het voorstaan van het klassiek-gereformeerde belijden is een uiting van een *geloofsbeslissing*, een ons opgelegde keuze, die zich herkent in het belijden van de Reformatie. En dat niet omdat ze zich in de 16e en 17e eeuw thuisvoelt en aan de tijd daarna nog niet is toegekomen. Maar omdat hierin de voor alle tijden gezaghebbende waarheid Gods op authentieke wijze is verstaan en beleden, waardoor het *w e m* van het christelijk geloof bepaald wordt en waarnaar het dus ook altijd beoordeeld dient te worden.

De klassiek-gereformeerde belijder kan in alle opzichten kind van zijn tijd zijn. Maar in dit eigentijdse kader heeft hij gekozen voor dat geloofsblijden, dat in de klassiek-reformatorische traditie is verwoord. En deze keuze is vrucht van een authentieke geloofservaring, waarin God zelf met zijn Woord en Geest gezaghebbend en vernieuwend heerschappij is gaan voeren in zijn leven (28-29).

Daarom voelen wij ons geen achteraancomers, maar volkomen bij de tijd, wanneer wij ook nu aan dit klassiek-gereformeerde ~~belijden~~ stem geven, in de diep overtuiging

dat de **kerk** en de wereld van vandaag er goed aan zullen doen naar deze stem indringend te luisteren (32).

Gereformeerd onder druk

En nu **weer** naar de werkelijkheid **waarin** we in 1998 dagelijks leven. Ons gereformeerd-zijn staat vandaag **onder druk**. In de praktijk van ons leven is het niet makkelijk de dingen **zó** te blijven beleven **dat eigenlijk je hele leven Goh-dienst** voor je is. Het zou wel mooi zijn, als ons geloof als een gist ons hele bestaan zou **doortrekken**. Maar de praktijk is weerbarstig. Het **dagelijks** leven is in veel gevallen **volstrekt** zakelijk. Als je geloof daarbij al **te** pas komt, is het **maar** voor even. Meestal komt onze geloofs-overtuiging **maar** weinig naar de voorgrond. Zo delen we de ervaring van onze tijdgenoten, dat ons leven vaak geen eenheid is. Er is een stukje **terrein** voor de godsdienst en er **zijn** vele terreinen die **daar** **wat** los **van** lijken te **staan**.

Dat heeft twee gevolgen. **Als ons geloven niet kader en achtergrond is van alles wat we doen, moeten** de specifieke gelovige activiteiten wel **een** hoge kwaliteit hebben. Als dat tegenvalt, **wat** stelt mijn geloof dan eigenlijk nog voor? Van elk gebed, iedere bijbellezing, elke kerkdienst wordt iets bijzonders verwacht. Terrecht? Het wandelen met God, **gewoon** in alles leven met God, wordt gevoed en in stand gehouden **door** nuchter en regelmatig de Bijbel **te** lezen en alle dingen **van** je leven met God te bespreken. Het tweede gevolg hangt **hiermee** samen. Als het voor ons niet langer **mogelijk** is ons **héle** leven als Gods-dienst te zien en als we dan van de godsdienstige **ogenblikken** heel veel gaan verwachten, **staan** **we open voor overgeestelijkheid en radicalisme**. Dat maakt ons vatbaar voor evangelische **beïnvloeding** en **voor** doperse gedachten. We kunnen dan zomaar denken, dat **dát** toch maar het eigenlijke, echte ge-

loven is. Gereformeerd geloven is in vergelijking daarmee onder de maat.

Ons gereformeerd-zijn staat vandaag **ook** op een ander punt onder **druk: dat je zomaar de dingen van onze gereformeerde belijdenis niet meer ziet als echte werkelijkheid**. Die zijn dan **voor** ons het geloof **in** als het bovenpersoonlijk instituut van de kerk dat brengt. Het is het geloof zoals dominees dat uiteenzetten. Als gewoon gelovige **doe** je met veel van die **dingen** niet zoveel. Het hoort wel bij je geloof, maar wat het nu precies voor echte **betekenis** heeft, moet je mij niet vragen. **Mijn beleefde geloof is niet hetzelfde als mijn beleden geloof. En** als je onder **invloed** van de tijdgeest **ook** nog eens gaat twijfelen of er wel **werkelijke** dingen achter de **grote** woorden **zitten**, wordt dit probleem nog groter: ik belijd dit, ik beleef dat. Beleving en ervaring brengen je in contact met de werkelijkheid; bij mooie woorden is dat nog maar **de** vraag. Als we de dingen zo gaan beleven, **staat** onze **binding** aan onze belijdenis – en daarmee ook die aan de Bijbel – feitelijk op de tocht.

Doorleefd gereformeerd

We staan **voor** de opgave om hoofd en hart **bij elkaar** te brengen, zei Den Hertog. Wat wij **zeggen** en belijden, moet **geen** zaak zijn **van** ons verstand, maar **hartelijk** doorleefde werkelijkheid wezen. Wat wij voelen en ervaren, moet geen eigen bron hebben, **maar** een **re-actie** **zijn** op het Woord **van** God dat ons aanspreekt in onze hele existentie. En **vraagt** om toewijding **van** onze **totale** mens: liefhebben met hart en ziel, met verstand en **kracht**. **Ons** spreken over God is dan geen **theoretiseren**. Ons hart is geraakt door Gods Woord, onze mond reageert met beamen en belijden. Wanneer we zo Gods woorden naspreken, **zijn** ook onze woorden woorden met **inhoud**, verwijzend naar werkelijkheid.

Wanneer hoofd en hart bij elkaar horen, heeft ons kennen en **weten** met **méer** te **maken** dan alleen **met** de 'rede' van de **moderne** tijd. Die rede is op zichzelf niet verkeerd, en die moeten we zeker niet **onderwaarden**, **maar** ze moet haar plaats krijgen in een breder en existentiëler kennen. Dat geeft richting en grenzen aan de rede, dat biedt een verdieping die deze rede **zelf** niet kent. Dr. R. **Paul Stevens** schreef in **het** evangelische *Soteria* van september 1997 **over** *Levende theologie*. Volgens hem houdt God **liefhebben met verstand in:**

- **alomvattend** denken (door alles in onze overwegingen mee te nemen)
- **kritisch** denken (niet gelijkvormig deze wereld)
- **toegewijd** denken (*elke* bedenksel als krijgsgevangene brengen onder de gehoorzaamheid aan Christus, volgens 2 Kor. 10 : S). **Dan** hoeft er geen tegenstelling te **bestaan** tussen hartelijk en existentieel geloven en kritisch denken. Dan is niet het hart **warm** en het denken kil, maar ook de leer is **warm**, doorgloed en doorleefd.

Gereformeerde spiritualiteit

Vanuit deze benadering stem ik graag in met wat we bij Graafland lazten. Het **klassiek-gereformeerd-zijn** is **ook** voor vandaag **van grote** waarde. We moeten dat niet **opgeven**. Niet totaal, mals Ouweneel lijkt te willen. **Ook** niet voor **een** deel door een **mix** **van gereformeerde** en evangelische **elementen** samen te **stellen**, waarbij we de **fundamentele** hoofdlijnen van gereformeerd denken opgeven.

We moeten steeds beter gaan beseffen, wat de **gereformeerde** spiritualiteit was en ook vandaag kan zijn:

* Een geloofsbeleving waarin we het **werk** kennen van Vader, **Zoon** en Geest. Niet smal-piëtistisch, alsof het **alleen** om mijn persoonlijk heil gaat. Maar breed, ook in **schepping** en her-schepping, onderhouding en besturing van de dingen. Een ge-

loofsbeleving die de breedte en diepte weer kent die **Kuyper** en **Bavinck** ons **lieten** zien.

* Een geloofsbeleving, die dagelijks de werkelijkheid kent van het Verbond, dat God met ons wil onderhouden. Waarin de **kloften** van Vader, Zoon en Geest **die** bij onze doop klonken, ook elke dag hun betekenis **voor ons** hebben. De kijk op het Verbond die bij de Vrijmaking in het geding was, is **van** existentieel belang voor **een** doorleefd gereformeerd geloven vandaag.

* Een **geloofsbeleving** tenslotte die het niet verwacht van een bijzondere opwekking of **van** een ontmoeting met God 'in de stilte'. Maar **die** nadert tot God door te luisteren naar Zijn levende spreken in de Schrift, niet ver weg, maar nabij, 'in uw mond en in uw hart'.

Actiepunten

Wat doen we nu met dit alles? Ik wil u drie actiepunten voorstellen:

1. We geven in preek en catechisatie, in onderwijs en opvoeding goede **aandacht aan het subjectieve, het gevoel en de beleving**, die voor mensen van deze tijd zoveel betekenen. We doen dat explicieter dan we gewoon waren. We **doen** het ook **evenwichtig**:

- * de aandacht voor de mens en het **leven up aarde gaat** niet ten **koste van** de aandacht **voor** de **HERE** en zijn toekomst
- * het besef van Gods nabijheid in ons leven tast ons respect **voor** zijn hoge heiligheid niet aan (zie Jesaja 57!)
- * onze **ervaring is de reactie op** Gods openbaring
- * het subjectieve krijgt een plaats in een bovenpersoonlijk geheel.

2. We laten in preek en catechisatie, in onderwijs en opvoeding zien dat gereformeerd geloven **een wijde horizon en een brede betekenis heeft**. In het geloof gaat het om méér dan mijn redding. **Onze** gods-

dienst heeft betekenis voor ons tegenwoordig bestaan evengoed als voor het toekomstig leven. Christus verlost immers de **héle** wereld. God wil zijn **héle** schepping met Zich **verzoenen**, herscheppen en nieuw maken. Mijn bestaan mag in dienst **staan van** Gods komende **Rijk**. **Ook aan** deze dingen **besteden** we expliciet aandacht, om zo het **geloven met heel het leven te verbinden**.

3. We laten in preek en catechisatie, in onderwijs en opvoeding de levende **betekenis** zien **van ons gereformeerd belijden**. **We doen** dat in relatie met de gedachten en het leefklimaat van onze tijd, waardoor de existentiële **waarde van** onze **belijdenissen** eruit springt. We laten zien, dat we daar niet de **theorie** van het geloof vinden, maar de **verwoording van wat ons hart gegrepen heeft: doorleefd geloof, betrokken op onszelf** (de **Heidelbergse Catechismus! de Dordtse Leerregels!**), **beleden vanuit** het hart (de Nederlandse Geloofsbelijdenis). **We** laten zien, dat het in de belijdenissen niet gaat om de statuten van de **kerk**, ergens wel **nodig**, maar **af** en toe lastig, **maar** met de inhoud van ons geloof waaraan we **ons** voor alle activiteiten in **ons** leven steeds weer binden.

Als dat voor ons de **betekenis** is van ons **gereformeerd** beijden, willen we dat graag **ook** met **anderen** delen. Het zal **ook** verrijkend en van groot belang **zijn** voor wie evangelisch **geloven**. Laten we **vooral zoeken naar** mogelijkheden om hen daarmee te dienen. We ontwikkelen diverse activiteiten om het gereformeerd karakter van **kerken** in Oost-Europa en in Frankrijk te versterken. Als we zo iets **ook** dichterbij zouden kunnen **doen**, groeit de eenheid van het geloof **en** hopelijk **ook** die **van de gelovigen**.

Als ons **gereformeerd** belijden deze grote betekenis voor ons **heeft**, willen we graag **dat ook onze kinderen de dingen zo zien**. Juist zij kunnen gevoeliger zijn **voor wat vandaag in**

de lucht hangt. Juist zij zijn met **een** vaak heel **oprecht** geloof toch kwetsbaar omdat **de belijndheid ervan** niet altijd even **sterk** is. Omdat ze de verbanden en **samenhang** met het geheel van **Gods** openbaring niet altijd zien. Het is **van** groot **k-**lang dat ouderen **goed** in **gesprek** **blijven** met jongeren over de **vraag** waarom **we gereformeerd zijn**.

Voor onze contacten met onze **niet-gereformeerde** gesprekspartners **en voor** onze gesprekken met onze jongeren is het echter allereerst nodig, **dat wijzelf een duidelijk positie keus maken**. **Ook** onszelf daarin opscherpen. En zo steeds opnieuw diep **overtuigd** zijn van wat het gereformeerd belijden betekent voor **ons** persoonlijk geloof en voor ons functioneren in allerlei verbanden. Alleen als **wijzelf** de **waarde** van het gereformeerde geloven **steeds opnieuw beseffen, kan het een doorleefd geloven zijn en betekenis** hebben voor onze **kinderen** en voor anderen die wij ontmoeten, **waar** dan ook.

In al **onze** actie weten wij ons diep **afhankelijk** van Gods zegen. Met hart en hoofd en handen mogen wij **ons** inzetten voor een adequate dienst **van** Hem. Hij **moge** ons **zegenen**: ons binding geven aan Zijn Woord en zo **ook** samenbinding **onderling in de verwarring en onzekerheid** van onze tijd.

M meditatief

Bedenk, dat de Heer nooit ver weg is. Maak je nergens zorgen over, maar laat God altijd precies weten wat je graag wilt: vraag Hem wat je nodig hebt en dank Hem voor wat Hij doet.

Dan zul je Gods vrede ervaren, een vrede die het menselijk besef ver te Boven gaat... Filippenzen 4, 5b-7a (vertaling Het Levende Woord).

Hij moet nog 21 worden.
Ze hebben zojuist een ernstige ziekte bij hem vastgesteld.
Er zijn kansen op genezing.
Maar garanderen kunnen de dokters natuurlijk niets.
Een lang traject te gaan.
Zijn ouders reageren gelaten:
'We dachten, dat we eindelijk eens rust zouden krijgen.
Net al dat andere achter de rug, en nu dit weer'.
Het lijkt, alsof ze onbezorgd zijn.
Maar onder hun strakke gezichten brandt stille woede, siddert de angst.
'Ik begrijp er al weer niets van'.

Samen

Bidden?
Nee. Ze hebben nooit geleerd het samen te doen.
Ze durven het ook niet hardop aan tafel, ja het 'Onze Vader' dat gaat dan nog.
Maar verder blijft ieder voor zich zijn en haar eigen gedachten houden.
Samen er mee naar de Heer?
Nee.

Wees blij

We hebben het dan nog niet eens gehad over wat je moet zeggen!
Wat is er dan nog te vragen, als God kennelijk toch zijn eigen gang

gaat.
Wat valt er te danken!
Als je klap na klap krijgt.
Als je stijf staat van de angst, dat het deze keer mis gaat...
Je vertrouwen liep al zulke diepe deuken op.
Eerlijk gezegd, meezingen of meebidden in de kerk, het is soms bijna niet op te brengen.
Wees blij, wees blij, o Israël. Hij is nabij Immanuël.
Ja we proberen wel, maar je krijgt het bijna niet over je lippen.

Innen

Het blijft kennelijk nodig je dat steeds opnieuw in te prenten.
Dat bidden en danken en smeken niet alleen maar uiten is.
Tegen God zeggen, wat je graag wilt ontvangen.
Aan God vertellen, wat je fijn vindt, waar je blij mee bent.

Bidden is ook van God ontvangen!
Vrede van God innen!
God gaf ons zoveel voorbeeld-gebeden in de Bijbel.
Van mensen in de meest belabberde situaties.
Met zinnen van ellende erin, die nauwelijks lopen.
Die nog altijd verbazen.
Had jij dat wel eens gezegd tegen je Vader:
'Vader, ik brul het uit!'
'Mijn ziel is verzadigd van rampen'.
'Ik ben radeloos'.
'De mensen in mijn omgeving denken het ergste van mij: 'een dodelijke kwaal is over hem uitgestort'ze hebben mij al opgegeven'.
'Mijn tranen zijn tegenwoordig mijn dagelijkse kopje koffie.....'

Maar in die gebeden klinkt ook vaak iets anders mee:
'O, als ik, U, God, toch eens niet had. Ik stel me zelf gerust: wacht op de HEER.'
'Al hebben mijn vader en moeder mij verlaten, toch neemt de HERE mij aan!'
'Zelfs als ik door het diepdonkere dal moet ben ik niet bang, want U bent bij me. U gaat mee!'

Nabij

Mensen zoals wij.
Zij hebben net als wij geworsteld, gevochten en hun vragen gesteld.
Zij hebben gebeden, gesmeekt en gebruld.
Ze hebben gejamkt en... gedankt!..
De Heer is nabij.

Nee, niet: misschien komt de Heer mij nog eens nabij.
Als ik nog eens goed mijn best doe.

Maar de Heer is dichtbij me.
Hoewel ik mijn best niet eens goed doe.
Hoe bestaat het.

De Heer is nabij.
Daarom adem ik.
Dat is de vloer waarop ik mag staan.
God met ons.
Jezus- Immanuël.
De Heilige Geest in mijn huis, in mijn hart!
Bidden, smeken en danken begint met stilte.
Met luisteren.
Niet alleen naar je ademhaling, of je bonkende hart.
Maar naar Vader.
Troostrijke en vriendelijke woorden.
Hij is nabij, Immanuël!

'DE' TEKST IN 'DE' THEOLOGIE

L. Wierenga

Achtergronden

Een uitvoerige en ruimhartige bespreking van m'n boek *De macht van de taal/de taal van de macht* verscheen onlangs in *De Reformatie*. *Hef komt een schrijver niet toe zo'n bespreking van z'n boek te beoordelen. Dat zal ik dan ook niet doen. Wèl kreeg ik van de redactie toestemming om op enkele punten die G. Kwakkel aan de orde stelde, nader, bij wijze van voortgang van de discussie, in te gaan. Dat betreft de met 'tekst' samenhangende kwesties van de bijbelcanon, van de relatie tussen hermeneutiek en dogmatiek – of systematische theologie –, en tenslotte van de bijbel als communicatie-medium.*

Canon

In m'n boek besteed ik maar weinig aandacht aan de 'vaststelling' van de bijbelcanon. Het is niet een literaire, maar volop een theologische kwestie die van verschillende kanten kan worden benaderd. Kwakkel stelt tegenover elkaar de positie van J. van Bruggen en die welke hij mij toeschrijft.

- De eerste positie zou ik een 'historisch-filologische' willen noemen die 'normatieve' uitwerking heeft gekregen. Van Bruggen stelt dat er in & loop van de kerkgeschiedenis een moment gekomen is waarop een kerkelijke vergadering constateerde of erkende dat een bepaald aantal geschriften een zodanig gezag genoot dat het zaak was daar goede nota van te nemen. Registratie dus van een geleidelijk gegroeide consensus. Dat lijkt me een heel waarschijnlijke gang van zaken.

Wèl is deze registratie vervolgens van descriptief *feitelijk* normatief gaan functioneren: die *feitelijke* vaststelling zou overeenkomen met wat het 'éne immanente Auteursbedoelen' moet zijn geweest. Tot in de NGB (art. 5) toe, een populaire uiteenzetting van de dogmatiek, is heel precies vastgelegd dat 'al déze geschriften, en déze alleen' voor *canoniek* dienen te worden gehouden.

Het betrof aanvankelijk dus niet een door een jury opgestelde long list, waaruit een short list werd geselecteerd van gerespecteerde geschriften, gevolgd door de finale nominatie tot opname daarvan in een definitieve bijbelcanon.

Wèl is het effect van die feitelijke registratie voor Van Bruggen vrijwel identiek aan een norm. Dat is af te leiden uit z'n uitspraak dat enerzijds de Bijbel een 'verzameling van geschriften' is, maar

dat anderzijds de bijbelboeken 'zich samen aan ons opdringen als een éénheid', afkomstig van 'de éne Auteur', uitdrukking van diens 'éne Auteursbedoelen'.² Op grond van die organieke eenheid moet de bijbel, volgens hem, worden gelezen – en dat is ondubbelzinnig een hermeneutisch voorschrift – op dezelfde manier als waarop een roman uitlopend op één ontknoping gelezen wordt: als een éénmansboek, als een produktie-eenheid.

De canon beschouwt hij dus als een intrinsieke eigenschap van de bijbel – uitdrukking van eenheid – die de interpretatie systematisch moet sturen. Van Bruggen verzet zich tegen een opvatting van J. Barr als zou de canonvorming 'toegevoegde waarde' zijn.³ Ook ik zou niet op de gedachte komen aan 'toegevoegde waarde'. Volgens mij is de canonvaststelling nl., literair-historisch gezien, überhaupt geen 'waarde': ze is een kunstmatige externe ingreep die & voortgang van een natuurlijke ontwikkeling in & verzameling 'j&-christelijke geschriften' heeft afgestopt, en zo bv. wildgroei van teksten, introductie van controversiële teksten of anarchie in de meningsvorming heeft tegen willen gaan.

Ik heb in m'n boek gewezen op de tweeslachtigheid van Van Bruggens positie: het sociologische het normatieve zijn toch niet zomaar te identificeren? Bovendien is er teveel weerbarstig taal- en tekstmateriaal aanwezig om deze stelling over 'auctoriele eenheid' te kunnen betrekken.

Intussen is het wèl een empirisch feit dat de bijbel sinds de canonvaststelling en daardóór, als een materiële en religieuze eenheid is

gepercipieerd en gereciperd. Als zodanig is hij, mede, een motor geweest om religie en cultuur tot de eenheid te **maken** die ze geworden zijn. Het heeft dus **geen** zin dat empirische feit van de **tekstuele één-making** te ontkennen.

Maar dat is iets heel anders dan deze canon te 'ontologiseren' of te 'sacraliseren', door in de bijbel een structurele en **genetische** eenheid te willen zien, en **uit** **die** intrinsieke of **die** toegevoegde waarde dan weer een set hermeneutische regels af te leiden.' Die zijn overigens talrijker dan Kwakkel **heeft** gevonden: auteurschap, eenheid. Ook worden daaronder **gerangschikt**: gezag (Het **lezen** van de bijbel, p. 13, i.v.m. 'auteursbedoelen'), **zelfuitleg** (21, 27) en typologie (130 e.v.), concentratie op de **tekstbetekenis** (met verwaarlozing van de primaire **rol** die de schrijver speelt als **lezer**), duidelijkheid (20), inspiratie (28), **niet-tijdgebondenheid** (30-31).

- Mijn positie is van 'literatuur-sociologische' aard: in de literatuur loopt het vrije proces van **productie**, distributie en receptie van teksten vrijwel altijd uit op **een**feitelijke canon van periodiek hooggevalueerde werken. Allerlei instanties leveren hun bijdrage aan die groei: oplage, **auteursreputatie**, recensie, **bekroning**, censuur, omzetcijfers, actualiteit, publiciteit, **programmering** (op de literatuurlijst, **voor** de boekenweek, etc.).

Dit type **canon** is **vergelijkbaar** met de toptien in de lichte muziek: enerzijds een component van **beïnvloeding** van buitenaf door producenten (radioprogrammamakers, produktiemaatschappijen, dj's, etc.), anderzijds **een** massale must voor fans en liefhebbers.

Het is dus **een** door de culturele instituties beïnvloede en **geregistreerde** stand van **zaken**. Deze is naar z'n aard wisselend, **bepaald** door de sociale en literaire **actualiteit** en de periodieke **trends**. Zo'n literaire canon ontstaat, bestaat en **vergaat** 'als vanzelf'. Dat **Mulisch**, **Wolkers** en **Hermans** als 'de **grote drie**' van de moderne Nederlandse literatuur gelden, is **door** niemand opgelegd:

het wordt literair-sociologisch als zodanig geregistreerd, en vervolgens op scholen **gehonoreerd**. Je kunt er uitbreiding aan geven door Reve en 't Hart aan zo'n iijst toe te voegen, of **Wolkers** te vervangen door **Claus**.

Maar **recent onderzoek** naar **leesgewoontes** onder jongeren heeft **aange**toond dat die 'grote drie' onder **die** sociologische **groep** niet als canon gelden, en dat docenten, om de tanende leesgewoontes te stimuleren, er goed aan **zouden** doen hun eigen canon even te vergeten en zich te verdiepen in **Giphart**, **Zwagerman**, **Deelder**, e.d. Met andere **woorden**: hun ideaal **om een** canon, d.w.z. die van (oudere) leraren, **vast** te leggen, **wordt** gaandeweg een illusie: het kunstmatig stabiliseren van **m'n** sociologisch **gegeven** is **niet** effectief.

De oppositie benadrukken **tussen** de opvattingen van Van Bruggen en die van mij op **dit** gebied is **irrelevant**. Beiden **starten** wij met een empirische registratie: zo was **tóen** en **dáár** de **waardering voor die** en **die** heilige geschriften.

Maar waar **Van Bruggen** er vervolgens een **teksteigenschap** van maakt en er tal van hermeneutische voorschriften aan verbindt, blijf ik bij de constatering dat er kennelijk zo'n bundeling tot stand is gekomen die een lang leven is beschoren, en die als een soort materiële eenheid is gaan functioneren. Er is uiteraard een bepaalde vorm van **samenhang** tussen de vele en veelsoortige teksten (je hoeft alleen **naar te denken aan de intertekstuele samenhang**; die levert geen **voorschrift**, maar **wél** de empirische mogelijkheid tot beschrijving en **benutting** ervan). Maar dat is geen **aanleiding** om er enige ontologische of hermeneutische consequentie aan te koppelen. Een sociologische constatering blijft een (**cultuur**)sociologische constatering.

'Canon' als waarde en 'eenheid' als kwalificatie van de **bijbel** dienen nader **gedefinieerd** te worden, in

tekstmateriële zin. Daartoe heb ik in **m'n** boek een aantal voorstellen gedaan.

Tekstinterpretatie en dogmatiek

Daarmee is al een voorschot genomen op het tweede punt, dat van de relatie **tussen hermeneutiek en dogmatiek** (of systematische theologie). Kwakkel noteert dat ik voor hermeneutiek **aan**zie wat de theologie als dogmatiek behandelt.

Laat ik beginnen met een bekentenis: tot op de laatste zetproef van m'n boek heb ik, voor de **titel** van hoofdstuk 3, gearzeld nissen: 'lexicon van theologische wanbegrippen' en 'lexicon **van hermeneutische** wanbegrippen'. Het is het laatste geworden.

Ik weet dat de theologie haar hoofddomein ziet **in** de 'systematische theologie', **d.w.z.** de geordende uiteenzetting van de **belangrijke onderdelen** van de christelijke leer, zoals de leer over God – de eigenlijke 'theologie' –, christologie, soteriologie, **antropologie**, **pneumatologie**, **ecclesiologie** en eschatologie. **Van de daar aangehangen methode** zegt J. Macquarrie: 'De **waarlijk systematische theologie benadrukt altijd de eenheid en de wederzijdse implicatie van de verschillende onderdelen**'.

De **doelstelling** van deze systematische theologie, verwant aan **systematische** wijsbegeerte, lijkt te zijn **telkens** weer de intrinsieke **samenhang** tussen de verschillende genoemde thema's **k doorzien** en te formuleren: de dogma's **worden** **gepresenteerd** als immanent **van** aard, ontheven aan historische contingentie. Het gaat er om hun interdependentie of hun interne, sluitende systematiek te laten uitkomen en te bewaken.

Daardoor is dit theologisch werkgebied **sterk introvert** gericht: de belangstelling **van** de systematische theologie gaat **vooral** uit **naar** haar eigen binnenkant. Haar ontbreken

m.i. een zelfreinigende argwaan en de altijd weer **kritische** doorlichting van validiteit, adequatie en relevantie van de ooit verkregen resultaten. Dit zijn **toch** twee **karakteristieken** die principieel typerend zijn voor elke **wetenschapsbeoefening**? Misschien heeft **deze** systematische theologie **ook** wel niet de ambitie 'kritisch wetenschappelijk' te zijn?

Daar ligt m'n **grote** bezwaar tegen deze activiteit: de geringe kritische instelling tegenover het eigen werkgebied. Die theologie is te voldaan in haar zelfbevestiging, en te weinig **innovatief**. Ze zou het nooit **u**itver moeten laten **komen** & de betekenissen die je aan teksten hebt ontleend of **toegekend**, een statuut **krijgen** waarbij geen innerlijke **noodzaak** meer **wordt** gevoeld tot systematische terugkoppeling **naar** **die** teksten. Met andere **woorden**: in die systematische theologie speelt m.i., wetenschappelijk **gezien**, de **tekstinterpretatie** – exegese, zo men wil – een al te 'onderbepaalde' rol. Zonder **al** te **streng** in de methodologische leer te willen zijn, zou ik graag zien & er een iets meer **popperiaanse** houding werd ingenomen **jegens** de eigen theologische verworvenheden: een hypothese, d.w.z. een tentatieve beschrijving van een veronderstelde **samenhang**, deugt zolang er nog geen betere voorhanden is. **Nabij** en argwanend speuren naar contra-instanties zou de systematische theologie onlasten van haar sterke historische en **pastorale neiging** de eigen **systematiek** voortdurend defensief te verfijnen en vanuit haar eigen historie te beschermen.

Ik **ben** het vrijwel over de hele linie oneens met **Van Bruggens** boekje *Het lezen van de bijbel*. Maar **daar**in is te waarderen, dat hij **wel** probeert een relatie te leggen **tussen** **interpretatie** en de voorwaarden ervoor en & dogmatische resultaten ervan. De **verkeerde** relaties, zeker. Maar tussen **bijbelinterpretatie** en dogmatiek wil hij kennelijk geen afstand laten **groeien**.⁶ En **die** **k**-doeling deel ik met hem. De uit-

werking ligt echter buiten & wetenschappelijk verantwoordbare standaard.'

Vandaar m'n utopische voorstel: laat de theologie zich **herbezinnen** op haar eigen statuut en **interne** organisatie, en zich **herdefiniëren** als kritische **tekstwetenschap**. Dan zal ze er gemakkelijker **toe** komen **haar** voorstellen, ook die op het gebied van de systematische theologie, telkens weer **kritisch** te confronteren met de **instantie** die **immers** ons aller gemeenschappelijke referentie is: de **bijbeltekst**. Niet als een **andere** discipline, of als een extra, maar als **voorwaarde** voor haar eigen kwaliteitsbewaking en haar eigen rendement.

Theologie is niet de **kennis van God** – die krijg je door in God te 'geloven' –, maar de studie van de teksten over God. **Enkel** binnen **die** grenzen **kan** theologie helpen om **die** kennis van God **theoretisch** te doorlichten. Volgens **mij** is er **dus** in het theologisch **zelfinzicht** en in de eigen organisatie van de discipline **iets** flink mis.

Nu is de systematische theologie al te zeer weggegroeid van haar bijbelse roots: **waar** vind je nog een scherp kritische herbezinning op de aloude dogma's?

- Je **kunt** van alles tegen hebben op de resultaten van **Kuitert**, in z'n Het algemeen **betwijfeld** christelijk geloof, en terecht, maar z'n **kritische** argwaan is **aanbevelenswaard**: hebben onze voorgangers in de wetenschap geen recht op waardige correctie?
- Onderzoek als dat van Den **Heyer** krijgt maar al te vrij spel. Die doet nl. **wel** aan dynamische hermeneutiek. Waar gaat **die** **hermeneutiek** in de fout? Die fout ligt er toch niet in dat hij tegen de standaard dogmatiek ingaat, **maar** tegen de expliciete bijbeltekst?
- Wat doet onze orthodoxe theologie aan eigen **kritisch bijbeltekst** onderzoek, juist over de

centrale **zaken** **waarvoor** ze zich sterk maakt?

- Waarom zoekt de systematische **theologie** zo vaak haar **naïeve** heil in de immobiliteit van de **traditionele**, wijsgerige of dogmatische speculatie, en **grijpt** ze daarbij **steeds weer**, **autoritatief**, terug op haar **eigen** verleden?
- Waarom is altijd **weer** de beslissende referentie: '**Schrift en Belijdenis**'?
- Waarom investeert ze niet **méer** in innovatief, **zelfkritisch** wetenschappelijk **bijbeltekst-onderzoek**? Als ze dat **wel** zou doen, zou ze dan bv. weer uitkomen op de 'locus de Deo' **zoals** de NGB die formuleerde? En zou een m.i. ongepaste vraag in dit thema formuleren: 'wie en wat moet God zijn om te kunnen zeggen en doen wat de bijbel beschrijft dat hij zegt en doet'?
- Waarom gaapt er zo'n kloof **tussen** het bijbelse 'berouw Gods', 'z'n veranderlijkheid' **dus**, (in de verhalen over Noach, Abraham, **Mozes**, Elia, David, Jona, etc.) en de 'onveranderlijkheid Gods' waar de dogmatiek telkens **weer** op uitkomt? Ik weet hoe **hier** **dogmatisch gehomogeniseerd** **wordt**: m.i. voelt men daaraan behoefte **wegens hermeneutische verwarring**.

Uiteindelijk is, zodra er een **tekst(enbundel)** aan een discipline ten grondslag ligt, alles interpretatie. De systematische theologie is dat echter nauwelijks (meer): ze is **wijsgerige hoogbouw** geworden, **waar** je het contact met de stevige grond kwijt bent geraakt. Overigens blijf ik ervan overtuigd – zoals Kwakkel ook vermeldt – dat er geen reden bestaat om te streven **naar** een specifieke hermeneutiek voor de bijbel.

Tekst en communicatie

Dat klemmt nog temeer als je, mals Kwakkel terecht wil, aandacht geeft aan de rol die teksten spelen in het communicatieproces. Maar

hier ligt het toch wel iets ingewikkelder dan **gewoonlijk** met een tekst het **geval** is. Ik noem hier enkele aspecten.

- De bijbel is geen tekst in de gebruikelijke zin: hij is de bundeling van teksten **waarvan** elk stamt uit **telkens** uiteenlopende periodes (over m'n 15 eeuwen) en culturen (het Nabije Oosten en Zuid- en Centraal Europa). De situaties waarin ze stuk voor stuk geschreven zijn, de **thema's** die ze behandelen, de **genres** waartoe ze behoren, de publieken die beoogd werden, **zijn** even uiteenlopend **geweest**. Daardoor is het op z'n minst nodig om van sterk gevarieerde communicatie-zenders, -doelen en -ontvangers te spreken.
- Van **geén** van die teksten zijn wij, mensen van nu en hier, de door de schrijvers beoogde ontvangers. Wil er **nú** enige communicatie tot stand komen met die teksten, dan zullen **we** ons moeten 'invechten' binnen dat voorbije communicatie-circuit. Dat stelt heel bijzondere eisen aan de interpretatie. Wij **zijn** hoogstens 'adoptieflezers': zich wel bemind wetend, **maar** kunstmatig, belanghebbend. **Niets** gaat **dan** nog vanzelf.
- Waar we bovendien **mee** te maken krijgen, dat is nooit een 'oorspronkelijke' tekst. Het **zijn** **p**-tendeels teksten die ooit al hebben gediend. OT-fragmenten zijn opgezogen **in** andere OT-fragmenten, en vervolgens **weer** door NT-schrijvers, die er **het** hunne in hebben gelezen en er op hun beurt het hunne van hebben gemaakt. Sindsdien is dat receptie-proces, in confessies, preken, theologische studies, bijbelse dagboeken, etc., onbelemmerd doorgegaan alsof er nooit een canon was vastgelegd: receptie trekt zich van dat soort artificiële ingrepen niets aan. En al die standaard recepties, in

en buiten de bijbel, **maken** deel uit van onze **leescultuur**. Dat is net zoals het in de moderne (bijbelse) literatuurgeschiedenis gegaan: de historische beschrijving van **dát** proces van opeenvolgende (eigen)zinnige recepties.¹⁰ Dat onderzoek **zou**, gericht op de bijbel, van groot belang zijn.

- Tenslotte is er ook nog de systematische theologie met haar **onderwaardering** voor belangeloze, d.w.z. niet orthodoxie- of pastoraat-gerichte tekstinterpretatie **tussengekomen**: de communicatie met en via de bijbelteksten moet niet extra **bemoeilijkt** worden door de onrealistische reductie van het onderzoeksobject, via noties als 'canon', 'eenheid' en 'één-op-één-communicatie', of 'alles in de bijbel geldt altijd voor alle mensen, en dus ook voor ons'.

Samenvattend: dat de bijbel, die uiterst ingewikkelde bundeling van disparate teksten, als startpunt van de theologie fungeert, is buiten kijf. Maar ook verderop in het theologisch bedrijf, tot in de systematische theologie toe, moet de tekstinterpretatie, m.i., permanent en systematisch blijven fungeren als ingebouwde waakhond tegen immobilisme, normatief historicisme en scholastiek in de theologie.

¹ In: *Wie maakte de bijbel?*, p. 10.

² In: *Her lezen van de bijbel*, p. 13.

³ In: *Wie maakte de bijbel?*, p. 15.

⁴ Het is **dan ook**, bij deze stand van zaken, te verwachten dat het thema 'eenheid der Schrift' gaat dienen als ultiem 'argument' om een bepaald soort bijbelonderzoek af te wijzen. In recente recensies (op boeken van Berger, Den Heyer, op de toelichting op twee bijbelboeken van de Groot Nieuwbijbel) duikt **dát** mede als 'dreigement' op om bepaalde richtingen in het onderzoek of onderwijs af te wijzen.

⁵ In: *Encarta 97* (CD-Rom), s.v. *theology*.

⁶ Cf.: 'gangbare onderscheidingen uit de gereformeerde hermeneutiek of dogmatiek' (Mijn cursivering, LW), in: *Her lezen van de bijbel*, p. 28.

⁷ Greijdanus zal, ik neem dat graag aan, een andere kant op zijn gegaan. Maar die zegt me niet veel meer. Van Bruggens invloed is **groter**, vermoed ik, op de nu gangbare kijk op bijbelhermeneutiek dan die van Greijda-

nus. Mocht deze inderdaad de domeinen dogmatiek en hermeneutiek institutioneel van een houden, dan wordt **m'n** bezwaar tegen Greijdanus des te ernstiger.

⁸ Zo besloot een theoloog een recensie (ND, 23-04-1996) van Van Beelens studie *Doet dit tot mijn gedachtenis* met: 'En dan mijn **voornaamste** bezwaar: Dit boek breekt met de reformatische sacramentsopvatting van het Avondmaal'. (Mijn cursivering, LW). Een voor deze mentaliteit onthullende formulering.

⁹ Je kunt **dan ook** niet zonder een precieze argumentatie beweren dat een brief als die van Paulus aan de Korintiërs 'eigenlijk' of 'ook' aan 'ons' gericht is. We kunnen ons, van buiten het oorspronkelijke communicatie- & uit, wel als lezers ervan 'opwerpen'.

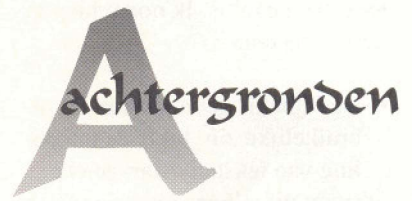
¹⁰ De inzichten bij de beoefening van de 'literatuurgeschiedenis' zijn sinds enkele decennia flink veranderd. Anders dan voordien, wordt literatuurgeschiedenis van nu ontwikkeld, niet **meer** als een variant van 'ideeën-geschiedenis', opgehangen aan literaire teksten, maar als (1) de ontwikkeling van het 'litteraire' (genre, motief, vorm, citaat, techniek, figuur, etc.), en (2) als de beschrijving van & opeenvolgende interpretaties die een tekst heeft gekregen, en de achterliggende culturele, sociale en intellectuele motieven daarvoor (receptie-geschiedenis).

Mededeling van de redactie

Prof. Dr. C.J. de Ruijter heeft helaas moeten besluiten tot het beëindigen van zijn werk voor De Reformatie. Zijn taken aan de Theologische Universiteit zijn uitgebreid, waardoor de ruimte voor andere activiteiten minder wordt. Dat spijt zowel hem als ons. Professor De Ruijter heeft vele jaren heel wat gedaan voor ons blad. Hij schreef veel lezenswaardige artikelen en heeft ook in het beraad van de een stevige inbreng gehad. Graag danken wij hem hartelijk voor al dit werk. Overigens verwachten we zeker nog wel eens iets van hem te publiceren!

Tot ons genoegen mogen wij de lezers berichten dat als nieuwe redacteur is toegetreden drs K. de Vries te Ridderkerk. Gelet op zijn andere taken zal dominee De Vries nog niet direct gaan schrijven in ons blad, maar we vinden het plezierig hem nu al vast te kunnen voorstellen. We hopen op een vruchtbare samenwerking voor het doel van De Reformatie: de ontwikkeling van het gereformeerde leven.

AAN DR. WIERENGA

In mijn reactie op de hiervoor geplaatste bijdrage van Dr. Wierenga wil ik drie punten aan de orde stellen:

1. het ontstaan van de canon;
2. de consequenties van het **gegeven** van de canon voor de **interpretatie** van bijbelteksten;
3. de werkwijze van de dogmatiek.

Bij de punten 1. en 2. worden zaken besproken die bij Wierenga onder de kopjes Canon en Tekst en **communicatie** aan de orde **komen**. Punt 3. gaat in op Wierenga's tweede onderdeel, *Tekstinterpretatie en dogmatiek*.

Gezien de beperkte tijd en ruimte die mij ter beschikking staan, wil ik er grotendeels mee volstaan mijn eigen overtuiging op deze drie punten **kort** weer te geven. Allerlei details (zoals wat Wierenga schrijft over de visie van mijn collega Van Bruggen en de verhouding tussen die visie en de mijne) zal ik daarbij **laten** liggen.

1. Het ontstaan van de canon

Een wijdverbreidemening in de moderne bijbelwetenschap is, dat er na het ontstaan van de verschillende bijbelboeken geruime tijd nog geen eenstemmigheid was over de vraag, welke boeken wel of niet tot de canon gerekend moesten worden. Dit gold zowel voor de Joden ten aanzien van het Oude Testament als **voor** de christelijke kerk ten aanzien van het Nieuwe Testament. De onzekerheden hierover zouden pas weggenomen zijn door een soort synodale beslissingen. Daardoor zou definitief vastgesteld zijn, welke van de tot dan toe nog omstreden boeken voortaan als ca-

noniek dienden te gelden.

Ik had de indruk dat dr. Wierenga er een dergelijke **zienswijze** op na hield en dat hij deze **visie in zijn boek als** een vaststaand gegeven presenteerde. Daartegenoverheb ik willen **opmerken**, dat een dergelijke visie op het ontstaan van de canon niet valt af te leiden uit de historische **documenten** waarover wij beschikken. In het kader van het eerste deel van mijn bespreking van Wierenga's boek heb ik alleen op **dit** punt verwezen **naar** het boek *Wie maakte de bijbel?* van professor Van Bruggen en mij daarbij aangesloten.

Nu blijkt uit Wierenga's reactie, dat hij toch iets anders tegen het ontstaan van de canon aankijkt dan ik dacht. Hij schrijft nu, dat het hem heel waarschijnlijk lijkt, dat kerkelijke vergaderingen niet **meer** gedaan hebben dan registreren wat in de kerk al **een** geleidelijk gegroeide consensus **was**. Maar ook dat valt volgens hem kennelijk te typeren als 'een kunstmatige externe ingreep die de voortgang van **een** natuurlijke ontwikkeling in de verzameling 'joods-christelijke geschriften' heeft afgestopt'. De canon is daarom **voor** hem geen eigenschap van de bijbeltekst zelf. En dat is weer de reden waarom hij uit het gegeven van de canon geen voorschriften voor de uitleg van de **bijbel** wil afleiden, zoals Van Bruggen dat **doet in Het lezen van de bijbel**. Wat die 'kunstmatige externe ingreep' betreft: uit het beschikbare **tekstmateriaal** valt niet meer af te leiden dan dat de boeken van Oude en Nieuwe Testament door de **christelijke kerk** kennelijk als unieke boeken beschouwd werden. De indruk die je krijgt, is, dat de kerk niet anders **deed** dan deze boeken

erkennen als wat zij van zichzelf waren: de enige boeken waarvan je **kunt** zeggen dat God zelf die aan zijn volk gegeven heeft als een onaanvechtbare **norm voor** ons geloof en onze manier van leven. Voorzover er in dit verband iets **als** registratie door kerkelijke vergaderingen plaats vond, kan deze beter niet als registratie van een 'geleidelijk gegroeide consensus' **getypeerd worden**. **Ais** er al iets **geregistreerd** werd, dan hield dat niet **meer** in dan dat bij een bepaalde gelegenheid expliciet gezegd werd, **welke** boeken altijd al naar algemene overtuiging als door God gegeven **normatieve geschriften** aanvaard waren. De term 'kunstmatige externe ingreep' lijkt mij niet geschikt om deze gang van **zaken aan** te duiden. Natuurlijk weet je nooit **zeker**, of er ooit niet eens **een** document teruggevonden zal worden, waaruit blijkt dat het anders **gegaan** is. Of zelfs dat er wel een soort synode geweest is die een **knoop** heeft doorgemaakt met **betrekking** tot de vraag, welke boeken wel of niet als canoniek te **beschouwen** waren. Maar als dat zou **gebeuren**, verandert daar voor mij niet zoveel of misschien wel helemaal **niets** mee. Per slot van **rekening** kan **God** ook het middel van menselijke beslissingen **gebruiken** om zijn bedoeling duidelijk te maken (vgl. Hand. 15 : 28). Want dat is het enige dat in dit verband beslissend is. Beslissend is **voor** mij, dat het **inderdaad** in overeenstemming met **Gods** bedoeling is, dat de bijbel de **huidige** omvang van de **bekende** 66 boeken heeft. Dat kan ik niet bewijzen. Ik kan alleen maar, samen met heel de **christelijke kerk** **vanaf** de eerste **eeuw** na Christus, geloven, dat het de Heilige Geest was, die de kerk daarvan

overtuigde. De kerk deed niet anders dan onder zijn leiding deze boeken **te** aanvaarden als wat zij naar Gods bedoeling zelf waren (vgl. art. 5 NGB).

Dat geloof functioneert als **uitgangspunt**, dus als een soort axioma, in de gereformeerde theologie. En heeft dus consequenties voor de manier waarop volgens **deze** theologie de geschriften van de bijbel gelezen moeten worden.

2. De consequenties van het gegeven van de canon voor de interpretatie van bijbelteksten

In de bijbel vinden wij teksten uit heel verschillende tijden, **geschreven** in veranderende culturen. Zij zijn ontstaan in onderling verschillende situaties. De schrijvers hadden elk hun eigen, onderling uiteenlopend, publiek op het oog. Wellicht hebben zij lang niet allemaal vermoed, dat hun **geschriften** nog vele **eeuwen** later door kinderen van God **gebruikt** zouden worden om **daaruit** hun hemelse Vader **te** leren kennen. Vanwege die lange periode van ontstaan en de daarmee samenhangende grote verscheidenheid in de oorspronkelijke achtergrond van de verschillende teksten is de bijbel **een** heel ander boek dan een **moderne** roman, die door één auteur in een veel kortere tijd **geschreven** is. En dus moet je bij de uitleg van de bijbel **ook** op een andere manier **te werk gaan** dan bij de interpretatie van een **roman**. Maar hiermee is het **belangrijkste** over de bijbel nog **niet** gezegd. Met **betrekking** tot de bijbel gelooft de christelijke kerk, & de schrijvers van de verschillende teksten zo door God geleid werden, dat hun geschriften beantwoorden aan wat God nodig en **goed vond om mee te geven** aan de mensen. En **dan** niet alleen **aan** de mensen zoals die waren in de tijd **dat** de verschillende schrijvers hun teksten op schrift stelden (**wat** meestal zal overeenkomen met het door hen zelf beoogde

publiek). Maar ook aan de mensen die er daarna en tot aan de dag van Christus' wederkomst zouden zijn (vgl. Rom. 15 : 4). In die verschillende teksten in de bijbel worden soms heel verschillende accenten gelegd of verschillende perspectieven geboden (ik denk hierbij b.v. aan de heel eigen **boodschap** van de **boeken** Spreuken en Prediker). Soms lopen verschillende beschrijvingen van dezelfde gebeurtenis zozeer uiteen, dat het **ondoenlijk** lijkt die beschrijvingen met elkaar in overeenstemming **te brengen** (ik denk hierbij b.v. aan de beschrijving van de dood van **koning** Achazja van Juda in resp. 2 Kon. 9 : 27 en 2 Kron. 22 : 8v. en van de dood van **koning** Josia in resp. 2 Kon. 23 : 29v. en 2 Kron. 35 : 20-25). Het is prima dat **sommige** mensen er veel energie in steken om in het laatstgenoemde en soortgelijke gevallen tot een overtuigende oplossing te komen. Per se nodig is dat **niet**. Want waar het bij de bijbel om gaat, is niet dat wij **kunnen** laten **zien** dat het allemaal met elkaar klopt. Wij moeten de bijbel allereerst gebruiken met het **oog** op het doel waarvoor God zelf deze geschriften heeft laten ontstaan: dat wij **Hem** daardoor leren kennen en **wat Hij** voor ons gedaan heeft en van ons vraagt. Dat wij **ons** daardoor wijs laten maken tot zaligheid (vgl. 2 Tim. 3 : 15). **Om ons** die wijsheid **te geven** wil God al die **verschillende** teksten gebruiken. Zij zijn, met **hun** eigen **ontstaansgeschiedenis** **w** hun eigen strekking, **allemaal** onderdelen van dat grote geheel waarvan de christelijke kerk belijdt: wat wij daar **leren** over God, **zijn** daden en **zijn** dienst, dat zegt **Hij** zelf tegen **ons**. En daar **hebben** wij **ons** aan **te houden**. Daarmee kom ik toe aan de vraag waar het in dit **onderdeel om gaat**: welke voorschriften voor de interpretatie van **teksten** uit de bijbel volgen er uit het **gegeven** dat de **geschriften** van Oude en Nieuwe Testament samen de **canon**, de door God gegeven regel voor geloof en leven, vormen? In hoeverre mag of

moet je bij de exegese van sen bijbeltekst rekening houden met andere bijbelteksten, die veel later ontstaan zijn?

Het eerste wat ik daarover **zou** willen **zeggen**, is: het hangt er maar vanaf, waar je in je interpretatie naar **zoekt**. Interpretatie of exegese speelt zich nooit af in het luchtledige. Exegese speelt zich altijd af tussen **twee** polen. Namelijk, aan de ene kant: wat wil je te weten komen?; op welke vragen wil je een antwoord vinden? En aan **de** andere kant: de te **exegetiseren** tekst. Iemand kan **bijvoorbeeld** willen weten, wat de **strekking** **was** van bepaalde woorden van Jesaja in hun **oorspronkelijke** historische setting. Met **andere** woorden: **hoe** zal het rechtstreeks door Jesaja aangesproken publiek van zijn eigen **tijd** zijn **woorden** opgevat hebben? Dat is een legitieme vraag. En iemand die **zich** met een tekst uit het boek Jesaja bezig houdt, **kan** goede redenen hebben om zijn onderzoek tot een **beantwoording** van die vraag **te beperken**. In dat **geval** zal hij weinig redenen hebben om teksten uit bijvoorbeeld het Nieuwe Testament bij zijn onderzoek **te betrekken**. Maar wanneer ik als **christen-theoloog** met de exegese van een bijbeltekst aan de slag ga, ben ik met de **beantwoording** van die **vraag** niet **tevreden**. Mijn uiteindelijke doel bij de exegese is een antwoord **te vinden** op de **vraag**, wat God zelf door bijvoorbeeld een tekst uit Jesaja tegen de mensen **wil** zeggen. En dat niet **alleen** tegen de mensen uit de tijd van Jesaja zelf, maar ook tegen **die** van latere **tijden** tot op de **dag** van vandaag toe. Of, om het iets nauwkeuriger te zeggen: wat is de eigen strekking en functie **van** de tekst in het kader van het geheel van de bijbel als het boek waarin God **zijn** openbaring op schrift **heeft** laten stellen?

Wanneer ik die vraag wil beantwoorden, **moet** ik rekening houden met het moment waarop de tekst op schrift gesteld is, de **oorspronkelijke** **ontstaanssituatie**, het **oorspronkelijk** **beoogde** publiek, enzovoort.

Allemaal dingen die ik bij de interpretatie van een moderne, in korte tijd geschreven, roman maar één keer hoeft uit te zoeken. In dat geval hoeft ik niet bij de uitleg van elk hoofdstuk of een nog kleiner onderdeel van het boek telkens opnieuw de vraag te stellen: wanneer is dit geschreven?; voor wie? enzovoort. Bij de bijbel ligt dat anders. Omdat dit boek een veel langere en ingewikkelder ontstaansgeschiedenis kent dan een moderne roman. Maar als ik dergelijke vragen gesteld heb en mij een indruk heb gevormd met betrekking tot de oorspronkelijke strekking van de tekst, heb ik de vraag waar het mij als christen-theoloog bij de exegese van bijbelteksten om gaat nog niet beantwoord. Daarvoor moeten in vele gevallen ook andere bijbelteksten bij het onderzoek betrokken worden. Bijvoorbeeld, omdat ik weet, dat profeten zelf (laat staan het door hen toegesproken publiek) soms niet de preciese strekking van hun eigen woorden konden overzien (vgl. 1 Petrus 1 : 10v.). Of omdat ik soms te maken heb met een voorschrift, bijvoorbeeld in de boeken van Mozes, waarvan ik verderop in de bijbel vernem, dat het nu niet meer geldig is. Want inderdaad is niet alles in de bijbel geldig voor alle mensen van alle tijden. Althans niet op dezelfde manier. Want ook uit een voorschrift van God dat in z'n oorspronkelijke vorm niet meer geldig is, kan ik nog wel iets leren over wie Hij is en wat Hij van zijn volk vraagt. Maar daarvoor heb ik wel meer nodig dan alleen de tekst waarin het voorschrift staat. Ik zal daar, net als bij de uitleg van een groot aantal profetieën, ook gegevens uit het Nieuwe Testament bij moeten betrekken. En omdat al deze teksten deel uitmaken van het grote geheel waardoor God zelf zijn volk alles wil leren wat het nodig heeft voor zijn dienst, heb ik het volste recht dat te doen. Zo lang f maar de eigen plaats en strekking van elke afzonderlijke tekst respecteer.

Samenvattend: als christen-theo-

loog wil ik uit de bijbel leren wat God tegen zijn volk wil zeggen. Om dat op het spoor te komen, heb ik het geheel van de bijbel nodig. De eigen bijdrage die elke verschillende tekst daarin levert, kan ik pas goed in het vizier krijgen als ik die verschillende teksten wil lezen en uitleggen in relatie tot het geheel. Een uitgewerkte hermeneutiek is dit natuurlijk niet. Met name blijft hier de vraag liggen, wanneer je precies nieuwtestamentische gegevens bij de uitleg van oudtestamentische teksten kunt betrekken, in welke mate en hoe je dat moet doen. Als de gereformeerde hermeneutiek deze en andere vragen op een wetenschappelijk verantwoorde manier wil beantwoorden, dan heeft zij nog heel wat werk te doen. Ik zal de eerste zijn om dat toe te geven.

Wel hoop ik door het bovenstaande duidelijk gemaakt te hebben, dat het gegeven van de canon voor mij inderdaad consequenties heeft voor de manier waarop ik de exegese van bijbelteksten wil aanpakken. En waarom dat voor mij zo is.

3. De werkwijze van de dogmatiek

Wierenga stelt, dat de gereformeerde dogmatiek in zichzelf gekeerd en star is en veel te weinig doet aan interne vernieuwingen zelfkritiek. Nu ben ik een gereformeerd theoloog. En dan ook nog één die een grote voorliefde heeft voor het vak dogmatiek. Daarom laat ik het oordeel over de vraag of Wierenga's opmerkingen over de gereformeerde dogmatiek terecht zijn, graag aan anderen over. Ik vind mij zelf niet geschikt als rechter in een zaak waar ik zo nauw bij betrokken ben. Wierenga stelt verder, dat de dogmatiek haar onderzoeksresultaten voortdurend moet toetsen aan de bijbeltekst. Alleen wanneer zij zorgvuldig werk maakt van de interpretatie van de bijbel, zal zij de nodige zelfkritiek en innovatie kunnen opbrengen. Hier kan ik kort over zijn: ik ben het er volledig

mee eens.

En de belijdenis dan? De drie oecumenische symbolen en de gereformeerde belijdenisgeschriften vormen inderdaad het startpunt voor gereformeerd dogmatisch onderzoek. Omdat een gereformeerd dogmaticus ervan overtuigd is, dat wat daarin geleerd wordt in overeenstemming is met de bijbel. En dat hij daarin dus een betrouwbare samenvatting kan vinden van dat waar zijn onderzoek zich op richt: de leer van de bijbel, die hij in het kader van zijn eigen tijd systematisch wil doordenken. Dan kan in de loop van zijn onderzoek blijken, dat de weergave van de leer van de bijbel in de belijdenisgeschriften verbetering behoeft. Dan is er geen enkele reden tot paniek. De schrijvers van de gereformeerde belijdenisgeschriften zouden daar zelf alleen maar dankbaar voor geweest zijn. Het was immers hun overtuiging, dat geen enkel menselijk geschrift (dus ook hun eigen belijdenisgeschriften niet!) met de bijbel, de goddelijke Schriften, gelijk gesteld mocht worden (zie art. 7 NGB).

Met andere woorden: een gereformeerd dogmaticus zal dankbaar gebruik maken van de hulp die de belijdenisgeschriften hem bieden. Maar als hij aan de bijbel en aan de belijdenisgeschriften een gelijk gezag toekent en daardoor zijn werk laat verstarren, dan neemt hij daarmee niet alleen de bijbel maar ook die belijdenisgeschriften zelf niet werkelijk serieus. Omdat de belijdenisgeschriften zelf hem voortdurend terugsturen naar de geschriften van het Oude en Nieuwe Testament. Omdat deze geschriften samen de enige door God zelf gegeven regel voor geloof en leven vormen, waaraan alle menselijke theologische arbeid getoetst moet worden en waartegen echt nooit iets valt in te brengen.

¹ Zie *De Reformatie* van 11 oktober 1997, blz. 28v.

DE MARTELAREN VAN GORCUM IN BEELD

J.M. de Jong

KUNST

De stad Brielle was niet alleen de plaats die als eerste op de Spanjaarden veroverd werd. De geuzen vermoordden hier ook negentien roomskatholieke geestelijken. Het Museum Catharijneconvent (Utrecht) schenkt in een bijzondere tentoonstelling 'Bedevaarten in Nederland' aandacht aan deze martelaren en de daarmee verbonden verering.

1873, een jaar na de nationale Brielle-herdenking, startte de roomskatholieke kerk met de oprichting van een bedevaartsoord. Er staat nu een kerk, maar bedevaartgangers zijn er nauwelijks meer. Het Catharijneconvent exposeert onder andere een grote prent van Jacob Matham uit 1615 met daarop alle portretten. Geheimzinnig is het doosje & vlak bij de Rotterdamse St-Laurenskerk uit de grond kwam.

Martelaren van Gorcum

Bijna drie maanden nadat Brielle in 1572 in hun handen was gevallen, veroverden de geuzen de stad Gorcum. Ze troffen daar nog een groep roomskatholieke geestelijken aan, die gevangen werden genomen.

Herhaalde oproepen om hun geloof op te geven, hadden geen succes.

Ze werden wreed gemarteld, zowel geestelijk als lichamelijk, maar wisten bijna allemaal deze beproevingen te doorstaan. Na een week bracht men ze per schip naar Brielle, waar ze onder verantwoordelijkheid van geuzenleider Lumey werden ter dood veroordeeld. Ze stierven, samen met enkele anderen, door ophanging aan de balken van een schuur in een gehucht vlak buiten Brielle.

Een neef van de slachtoffers, die een paar dagen met hen gevangen had gezeten, venamelde allerlei informatie over de executie en het leven van deze geestelijken. Een andere neef schreef er in 1603 een boek over. Vooral in de Zuidelijke Nederlanden ontstond voor deze martelaren belangstelling. Tijdens het Twaalfjarig Bestand zag men van daar uit kans om de stoffelijke resten uit het Brielse Martelveld

Laatste ogenblikken van de martelaren van Gorcum. Prent, 25 x 34 cm, afkomstig uit de Katholieke illustratie van 1868. Naar een schilderij van Cesare Fracassini uit 1867.

weg te halen. In 1675 werden de martelaren zalig verklaard en in 1867 volgde de heiligverklaring. In

Het toont het portret van martelaar Leonardus van Veghel. Zou er een relik in hebben gezeten? In totaal

zo'n negentig kunstobjecten en voorwerpen **betreffende** deze martelaren heeft het **museum** te pakken kunnen krijgen.

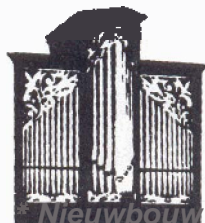
Heiligen

De rest van de **tentoonstelling** 'Bedevaarten in Nederland' schenkt aandacht aan middeleeuwse pelgrimstekens, de **heilige Cunera** van Rhenen en de Maria-vereringen te Heilw, 's-Hertogenbosch en het net **over** de grens in Duitsland gelegen **Kevelaar**. Topstukken **zijn** de 'worgdoek' waarmee Cunera in de vierde of vijfde eeuw te Rhenen vermoord werd, een aantal laat-gotische houten beelden van deze heilige, een originele aflatbrief uit 1475 en de **gewaden** en waardigheidstekens van **Onze Zoete Lieve Vrouw van Den Bosch**. Elders in het **museum** is een presentatie te zien **over** & bekende heilige Sint Maarten, in de middeleeuwen schutspatroon van de stad Utrecht. Dit naar aanleiding van

diens 1600-ste sterfdag, 11 november jongstleden. Deze heilige staat **bekend** als een bijzondere weldoener aan & armen. Zo deelde hij als **Romeins** soldaat aan de poort van Amiens zijn mantel met een bedelaar. In West-Europa **was** hij bijzonder populair, getuige de vele kerken die naar hem **heten** en de vele jongetjes die naar hem genoemd werden, zoals Maarten **Luther**. In **mijn** eigen familie gaat de voornaam Maarten tot in het begin van de 17e eeuw terug. Dat duidt op een hardnekkige traditie tot in de middeleeuwen terug. Wellicht een geboorte op **Sinte Maertens** Dach of toch een **vrome wens**?

N.a.v.: tentoonstellingen 'Bedevaarten in Nederland' en 'Sint-Maarten, patroon van Utrecht', te zien in het Museum Catharijneconvent tot 11, resp. 4 januari 1998.

HENDRIKSEN & REITSMA KERKORGELS

* **Restauratie**

* **Onderhoud**

Ampèrestraat 4, 8071 PH Nunspeet
Telefoon (0341) W 24 84,
b.g.g. 25 10 02/25 12 12.

Bibliotheek Bralectah

gereformeerde bibliotheek voor mensen met een leeshandicap

...Heeft

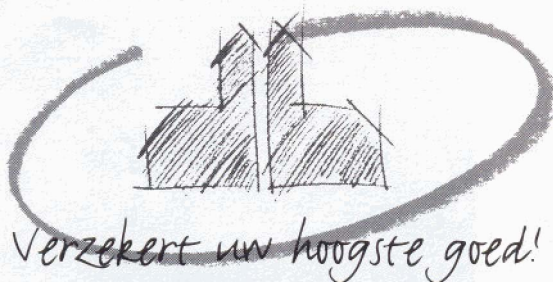
De Reformatie

ook in

gesproken vorm.

Telefoon 0521 - 515946

donatus

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

BIJ DE JAKOBSBRON

Bijbellied bij de lezing van Johannes 4

Refrein:

Wij horen helder het geluid
van levendmakend water.

Kom schenk uw woord als water uit,
vervul ons met genade

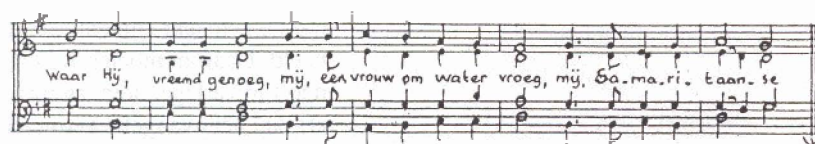
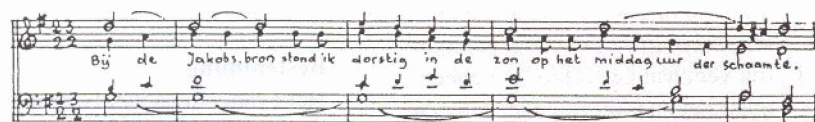
Bij de Jakobsbron
stond ik dorstig in de zon
op het middaguur der schaamte.
Waar Hij, vreemd genoeg,
mij, een vrouw, om water vroeg,
mij, Samaritaanse.
(refrein)

Als je wist, sprak Hij,
van Gods gave, jij zou Mij
nu om levend water vragen.
Water dat ik geef
lest je dorst zolang je leeft,
laaft je alle dagen.
(Refrein)

Als een springfontein
zal dit water in je zijn,
de vervulling van verlangen.
Kruik, wat klink je hol
met je buik van leegte vol.
Breek om te ontvangen.
(refrein)

Meer dan Jakob, Gij
die uw bron ontsluit voor mij,
laat uw zegeningen stromen,
Christus die mij drenkt
en mij levend water schenkt,
laat mij tot U komen.
(Refrein)

Tekst: Ria Borkent

Muziek: Willem Vogd

M

meegelezen

Geloof en economie

Het Hervormd *Weekblad* van 11 december jl. meldde, dat de Hervormde synode op 21 november een thema-bespreking wijdde aan het onderwerp Geloof en Economie:

De bespreking sloot aan bij de de **Open Brief 'Dienst aan het Leven'** van de stuurgroep Project Geloof en Economie en bij een eerdere behandeling van het thema in de gereformeerde synode. De hervormde Raad voor de Zaken van Overheid en **Samenleving (ROS)** maakte een nota die als uitgangspunt voor de discussie diende. Na een inleidende **paneldiscussie** over het thema, ging prof. G.G. de **Kruijff** in op enkele problemen rond geloof en economie.

Daarbij kwam aan de orde dat economie in **onze** tijd nauwelijks meer wordt ervaren als iets **waar** je invloed op hebt. De **dingen** schijnen **gewoonweg te gebeuren**; de technische ontwikkelingen maken de mens onmachtig. **Ook** werd de **vraag** gesteld of men wel **echt kritisch** wil kijken naar het **economisch handelen**. De overheersende rol van de economie brengt de kerk in de verleiding om zich er niet meer mee te **bemoeien** en eenzijdige uitspraken te **doen**. De synodediscussie mondde uit in een voorstel waarbij het moderamen werd opgedragen **een pastorale en diakonale brief op te stellen ter ondersteuning en bemoediging van het proces van bezinning** en handelen. **Ook** werd besloten plaatselijke gemeenten te vragen het gesprek over geloof en economie voort te zetten.

Evangelie en cultuur

Via het Gereformeerd Weekblad van

12 december jl. geef ik iets weer van een lezing die de **Hervormde** predikant W. Dekker hield over het onderwerp **Religie, aanknopingspunt of valkuil? Vandaag is er weer** meer gevoel en openheid voor religie. Dat lijkt gunstig voor als je gaat **evangeliseren**.

Maar erop ingaan is nog heel iets **anders** dan erin opgaan. Juist wanneer men ingegaan is in de cultuur, zal men vervolgens van binnenuit die cultuur weer onder kritiek moeten stellen. **Concreet:**

1. Dat hele **individualisme** van ons van vandaag **deugt niet**. Geloven in bijbelse zin is verbonden met een volk van God, en dat is principieel niet de zelfgekozen groep van gelijkgelovigen.
2. Dat **hunkeren naar ervaring** op voorhand **deugt niet**. Geloven is niet allereerst ervaring, maar aangesproken worden door de **openbaring, geroepen** worden, **op een** weg gezet worden. Dan worden er **ook** allerlei ervaringen geboren, maar geloven is veel **meer** in **eerste instantie 'gestoord'** worden dan **bevestigd worden**.
3. De **relativering van het getuigenis van de Schrift** als een boodschap, die mij zekerheid biedt maar daarom nog niet voor iedereen hoeft te gelden, **is** principieel **onmogelijk**. Toch ruikt deze **relativering ook** in orthodoxe en evangelische kring steeds **meer** op. Naar **mijn** mening **wordt** het aantal **mensen** steeds groter dat **zegt** persoonlijk veel aan het geloof te hebben, maar het daarom nog niet **aan een** ander hoeft op te dringen. Dat laatste is natuurlijk **wel** waar, maar het is wel voor die **ander**.

(...)

Stamgod

Laten we er alstublieft toch voor waken dat we in deze tijd, waarin we als christenen steeds **meer een** minderheid gaan vormen, **onze God** tot de God van een minderheid laten degraderen, **een soort stamgod van christenen**. **Hij** is allesbehalve dat. Maar dat betekent dan **ook**, dat we in onze **samenleving** met grote onbevangenheid en met verwachting getuigenis mogen **blijven** afleggen van wat ons in de Schriften is toevertrouwd. En als iemand in de moderne religieuze zoektocht een teken wil zien dat niemand los is van God omdat ieder zijn schepsel is, dan is dat prima maar **ook** zonder dat teken is het nog **waar**. Dit is heel iets anders dan een **aanknopingspunt** veronderstellen, dat vervolgens lokaliseren en daar dan met een gerichte strategie het evangelie laten landen. Aanknopingspunten wisselen heel sterk met de tijden, ze **zijn** vaak **behoorlijk** ondergesneeuwd en mensen zijn altijd weer geneigd, zodra het evangelie **landt** in hun leven, **het** te verdraaien in hun eigen **voordeel**. Juist de religieuze mens, zeker ook de christelijke religieuze mens wil alles **behalve van genade leven**. Een aanknopingspunt voor het evangelie is **binnen** de kortste **keren** een fort geworden waar de religieuze mens zich verschanst **om zich de levende God, de God der genade, van het li te houden**.

Bestemming

Het evangelie is niet bedoeld voor stenen, planten of dieren, **maar** wel voor mensen omdat zij naar Gods model gemaakt zijn en naar zijn beeld. Daarom moeten we ons nooit in verlegenheid laten brengen als zou het evangelie verouderd zijn. Misschien is wel de manier

waarop wij het brengen **verouderd**. Misschien Moeten wij in de levende **ontmoeting met** onze tijdgenoten **andere** spitsen ontdekken. Misschien moeten **we er zelf weer echt in gaan geloven**. Nog **meer** dan vroeger **zie ik** thans hoezeer **evangelisatiewerk** verbonden is met de vernieuwing van de **gemeente**. De invloeden **van** de cultuur, ook die **van** het post-modernisme zijn veel groter dan vaak **vermoed** wordt. Innerlijk wordt de gemeente **uitgehold**. Maar **waar** de **gemeente er** zelf weer echt in gelooft, zal blijken dat ook om haar heen **telkens weer** geloof gewekt wordt.

Stervende eeuw

Ds. J. Jonkman schreef in De Wekker van 12 december jl. **over een boek** van de Indiase auteur **Nirad C. Chaudhuri**, **die al 100 jaar** is en met zorg naar de cultuur **van** vandaag **kijkt**:

Het jongste boek van **Nirad C. Chaudhuri** heeft de titel *De drie ruiters van de nieuwe Apocalyps*. Als de drie apocalyptische ruiters die dood en verderf op aarde zaaien, zie hij **het ongeremde individualisme, het fanatiek nationalisme en de ontspoorde democratie**. Hij beschouwt de toename van het geweld **en** de misdaad als een van de ergste resultaten van de boze machten die er rondwaren in deze verwilderde tijd. De **remmen** zijn **los**, **de paarden zijn op hol**. Op de drempel naar de 21e eeuw signaleert hij een reeks kwalijke ontwikkelingen. Er is **de toenemende verzuiving in het onderlinge, menselijke verkeer**. Te noemen is het gebrek aan tederheid, stijl en smaak. Een teken is ook het ongeremd toegeven aan emoties. We zien dat op de televisie. **Hoe** sterker en individueler de emotie, hoe meer de **kijker** ervan 'geniet'. Onbeschaamdheid dringt zich op. Gevoel voor stijlen verfijnde smaak verdwijnt. Dan is er het manipuleren van de massa's vooral via de media. Er is de groei van de hebzuchten de genotzucht. Ik wil het **hebben** en ik

wil aan mijn trekken komen. De reclame is er gangmaker van en speelt erop in. De corruptie neemt geweldig toe. In Nederland lezen we elke week van nieuwe gevallen van fraude en corruptie en ik ben ervan overtuigd dat het maar een topje van de ijsberg is. Er is veel meer **corruptie** en fraude dan naar buiten komt. Het hart van de mens is niet **te** vertrouwen. In Spreuken **lezen** we het al: Wie op zijn hart vertrouwt, is **een** dwaas. Wie alleen op eigen inzicht steunt, komt er bedrogen mee uit. Is het niet dit jaar **dm** wel een volgend. Er is het verval van de **taal**. Chaudhuri signaleert dit **taalverval** vooral in het slordige en plat taalgebruik in de media. Wie zich wel **eens** begeeft tussen jongeren op straat, lopen de rillingen over de **rug** van het 'taal'gebruik dat **jongeren** weten te hanteren. De gescandeerde leuzen in de voetbalstadions spreken **voor** zich.

Chaudhuri **heeft** ook een verwijt naar de **kerken** toe. **Zij stellen** te lichtvaardig de stem van het volk gelijk aan de stem van God. Zij hollen gretig achter de laatste trend aan en doen slaafs **mee** met de waan van de dag. Ik hoor hierin **een** oproep om als kerken te staan voor de **bewaring** en de **prediking** van het onvervalste Evangelie, dwars **tegen** de **waan en trend van de dag in**. De **kerken** moeten kerk durven zijn!

Het ergste vindt Chaudhuri de banaliteit van **onze** tijd. 'Vulgaire tijden zullen niet alleen vulgariteit scheppen maar ook ieder belagen die niet **vulgaire** is.' Wie niet om grofheden kan of wil lachen wordt verdacht. Lachen, gieren, brullen dus.

Ook jongere, kritische geesten klagen over de nieuwe schaamteloosheid, de **cultus** van de **grofheid**, de botte **bluf** van het 'ik' en de brutaliteit die niet de halve, maar de hele **wereld** dreigt te veroveren. Men klaagt over een pulp- en **sorry-democratie** die gaat scheuren en stinken.

Vreemdelingen en bijwoners

Christenen zijn vreemdelingen en bijwoners in deze wereld. Het **is noodzakelijk om die vreemdelingschap te beleven**. Zonder de beleving ervan kan **men** geen advent en Kerst vieren. We moeten onze jongeren hoop en uitzicht geven. Maar dat kan alleen maar door met hen rond de geopende Bijbel bezig te zijn. Ik en vele anderen hebben nog altijd de **ervaring** dat wanneer het Woord van **God** voor de jongeren op gezaghebbende en doorleefde **manier** wordt geopend en besproken, **zij** gepakt en geraakt worden. Dat werkt door.

Kostelijke klassieke kinderversjes

Gegrond op Gods Woord en Waarheid voor huis en school, tds. J.H. Maatjes 32 pagina's, geniet f 6,00

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

CADEAU-TIP

Een ontroerende roman van Ail C. Drost-Brouwer

Saskia van Almhre

Wanneer vindt Saskia haar geluk?
96 pagina's ing., f 17,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

